

Onderwijsvernieuwing: uit de kunst!

Onderzoek naar kunsteducatie en digitale middelen in de lagere school als inspiratie voor onderwijs van de 21ste eeuw

Jan Schoolmeesters

26 mei 2017

Habe Mut, dich deines eigenes Verstandes zu bedienen!¹

Immanuel Kant

Als vader van drie zonen hoor ik thuis vreselijke verhalen over het onderwijs waarin mijn kinderen gedwongen worden te disfunctioneren. Er wordt van hen verwacht dat ze urenlang luisteren naar informatie die voor hen vaak onvoldoende relevant is omdat er geen verbinding wordt gemaakt met hun leven of met de dingen die zij – vanuit een natuurlijke verwondering of interesse – net wel willen leren. Bovendien wordt die irrelevante informatie nogal eens op een manier aangeboden die hun leergierigheid tempert in plaats van aanwakkert. Interessante onderwerpen worden gereduceerd tot onechte boekenkennis en de activiteit van de leerlingen tot stilzitten en luisteren. Hun smartphone, die aan hun hand gekleefd lijkt en waarmee ze communiceren, opzoeken en ontspannen, mogen ze op school niet bovenhalen. Hierdoor worden mijn kinderen gedwongen om af te tellen tot wanneer voor hen het ‘echte leven’ begint, wanneer ze kunnen kiezen voor een studie in het hoger onderwijs die aansluit bij hun interesses. Ze koesteren de hoop dat het dan allemaal levensechter, interessanter, uitdagender,... zal worden. Als vader word ik dan tot pedagogisch verantwoord zwijgen gedwongen, want – tot mijn grote teleurstelling – weet ik dat er niet heel veel zal veranderen. Gelukkig merk ik ook overal – in gesprekken met leraren uit het werkveld en beleids mensen, op de sociale media – dat onderwijsvernieuwing toch wel op de agenda staat. Vanuit verschillende hoeken wordt gezocht naar een alternatieve benadering van onderwijzen en leren.

Met dit onderzoek wil ik dan ook graag een bijdrage leveren aan die zoektocht. Mijn verontwaardiging over hoe kinderen en leerkrachten vaak geketend² worden aan theorieën en werkblaadjes in een soort onderwijs waarin geen plaats is voor verwondering en verbeelding en de overtuiging dat dit anders kan en moet, vormden de motor van dit onderzoeksproces.

Hoe kan de inzet van digitale middelen in kunsteducatie in het lager onderwijs leerkrachten inspireren tot onderwijsvernieuwing?

In ‘Onderwijsvernieuwing: uit de kunst!’ werd gezocht naar een versterking van kunsteducatie³ in het Vlaamse lager onderwijs door op zoek te gaan naar de essentie ervan, door duidelijke doelen voorop te stellen en door een conceptueel kader aan te bieden waardoor leerkrachten geïnspireerd kunnen worden om kunst opnieuw haar rechtmatige plaats in educatie te geven. Dit gebeurde vanuit de overtuiging dat 21ste eeuwse onderwijs nood heeft aan een hersteld evenwicht waarin de verschillende functies ervan opnieuw in balans worden gebracht en dat kunst hierin een belangrijke

¹ Het antwoord van Immanuel Kant op de vraag ‘Was ist Aufklärung?’

² Vandaar de keuze voor de foto op de titelpagina. ‘Colored Sculpture’, een installatie van Jordan Wolfson - <http://www.davidzwirner.com/artists/jordan-wolfson>

³ In dit onderzoek werd er bewust voor gekozen om het niet te hebben over ‘muzische vorming’, maar wel over ‘kunsteducatie’ omdat deze benaming niet alleen meer duidelijkheid kan scheppen, maar ook internationaal betekenisvol is.

rol speelt. Door digitale middelen in te zetten in dat kunstzinnig aanbod sloten we aan bij een ander belangrijk aspect van vernieuwing voor de 21ste eeuw: digitalisering. We gingen er daarbij van uit dat onderwijsvernieuwing steeds plaats grijpt vanuit de triade pedagogie, technologie en verandercultuur (Fullan, 2013).

Cruciale rol van de leerkracht

In dit vernieuwingsproces speelt de leerkracht vanzelfsprekend een cruciale rol en daarom werd het werkveld van dichtbij betrokken bij dit onderzoek. De belangstelling voor de facebookgroep 'Kunst(educatie) in de lagere school' en de aanvankelijk grote bereidwilligheid om deel te nemen aan de bevestigingen bevestigden niet alleen de gestelde problematiek met het kunstzinnig aanbod in de Vlaamse lagere scholen, maar getuigden ook van de interesse van het werkveld om samen op zoek te gaan naar vernieuwing. Bovendien kwam tot uiting dat leerkrachten duidelijk nood hebben aan ondersteuning in dat proces. Dat is niet verwonderlijk, want heel wat leraren geven aan dat ze weliswaar vernieuwing willen, maar dat ze vaak niet weten *hoe* en vooral ook niet *wanneer* ze aan die noodzakelijke transformatie van onderwijs zouden moeten werken. De werkdruk is namelijk erg hoog en de maatschappelijke eisen die aan het onderwijs gesteld worden, lijken geen grenzen te kennen. Deze omstandigheden leiden tot verwarring, onzekerheid, ontmoediging en gevoelens van incompetentie bij heel wat leerkrachten.

Dit wordt nog op de spits gedreven als het specifiek gaat over het leergebied muzische vorming in de lagere school. Bij schooldoorlichtingen beoordeelt men de leerkrachten op hun kunstzinnig aanbod, terwijl zij geconfronteerd worden met lange lijsten vaak te complexe doelen. De vele onvoldoendes voor het leergebied 'muzische vorming'⁴ en de harde kritiek in de doorlichtingsverslagen zullen er echter niet meteen voor zorgen dat leraren zich competent en zelfzeker voelen bij het kunstzinnige aanbod in hun onderwijs (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Onderwijsinspectie, 2017).

De oplossing ligt voor de hand

Als het gaat over het kunstzinnig aanbod in de lagere school⁵ moeten we er ons van bewust zijn dat leerkrachten lager onderwijs niet opgeleid werden als 'vakspecialisten', maar als onderwijsprofessionals die gericht zijn op de totale en evenwichtige ontwikkeling van kinderen. Als we met die realiteit houden, kunnen we dus ook niet verwachten dat leerkrachten volde kunstenaars of beslagen kunsteducatoren zijn. Wat we wel mogen vooropstellen, is dat zij vanuit een interesse of – in het beste geval – een passie voor de kunsten en vanuit het besef dat kinderen recht hebben op kunst in de klas, hun onderwijs vanuit verwondering en verbeelding vormgeven. Voor die inspirerende leraren moet er dan de vrijheid zijn om op hun persoonlijke manier in te spelen op wat zich voordoet in de klas, op de speelplaats, in de wereld... En hier duikt ook wel de duidelijke verantwoordelijkheid van de leerkracht op. Uit onderzoek blijkt dat er heel wat leraren weliswaar cultureel actief zijn in hun vrije tijd – significant meer dan de rest van de hoogopgeleide Vlaming trouwens – maar dat ze deze interesses of vaardigheden niet mee nemen in hun onderwijs (Beunen, Siongers, & Lievens, 2016). Leraren beweren dat ze niet kunnen acteren of zingen en verbinden dit aan de overtuiging dat ze dus geen kunstzinnig aanbod kunnen doen. Ze beweren openlijk dat ze niet echt in staat zijn om kunsteducatie te geven, terwijl ze dat nooit zouden zeggen over wiskunde of taal. Dit wijst op de hiërarchie tussen de verschillende leergebieden die leerkrachten aanvoelen vanuit de verwachtingen van allerlei stakeholders en waar ze niet kunnen of durven tegen in gaan.

Doel en onderzoeksvragen van dit onderzoek

⁴ In 2017 kregen 41% van de doorgelichte scholen een onvoldoende voor muzische vorming.

⁵ Muzische vorming

De fundamentele vragen over kunsteducatie in de lagere school werden in dit onderzoek gesteld en beantwoord. En misschien schuilt hier net het antwoord op hoe de noodzakelijke onderwijsvernieuwing kan getriggerd worden. In het centrum van de triade staat de leerkracht... zonder hem/haar geen pedagogie, technologie en verandkunde. Leerkrachten moeten *zelf* hun aanbod in vraag durven stellen, moeten weerstand durven bieden aan verwachtingen die ze niet kunnen of willen waarmaken. Ze moeten vanuit reflectie en doordachte argumentatie durven ingaan tegen controle en evaluatie, omdat die afbreuk doet aan wat Gert Biesta, de gerenommeerde Nederlandse onderwijspedagoog, de virtuositeit van de leraar noemt (Biesta, 2015). In zijn presentatie over kunst in educatie voor de Master Kunsteducatie in Tilburg in maart 2017 greep hij naar de etymologie van het woord 'autonomie' om dit te kaderen: leerkrachten moeten zichzelf de wet opleggen en weten waar ze voor staan en wat ze te bieden hebben. Dan pas kunnen ze op een authentieke manier kinderen laten denken en voelen over de wereld en hen helpen om in de wereld te komen. Het zijn de leerkrachten die vanuit autonomie en eigenaarschap de – wat Biesta noemt – pedagogische vraag bij uitstek moeten stellen: is wat het individu wenst wenselijk (Biesta, 2016)? Hier kunnen we dus stellen dat dit onderzoek exemplarisch is om te duiden hoe leerkrachten de noodzakelijke vernieuwing zelf in handen zouden kunnen nemen.

Onderwijsvernieuwing vanuit virtueuze, autonome leerkrachten

Om die noodzakelijke onderwijsvernieuwing te kunnen realiseren is er dus nood aan leerkrachten die durven kiezen voor en sterk geloven in de totale ontwikkeling van kinderen, die ten volle leven en leren, vanuit hun verstand, maar vooral met een hart voor kinderen, die durven experimenteren en falen, die zelf openstaan voor de wereld en er inspiratie uit putten, die hoopvol in het leven staan, bewust op zoek gaan naar verbinding en vanuit een onderzoekende houding autonoom durven kiezen voor hun overtuiging en niet meegaan in ongegronde en onrealistische verwachtingen. Met andere woorden: leerkrachten die geloven in het risico van onderwijs en die zinloze zinvolheid een plaats durven geven in hun onderwijs omdat niet alles direct aantoonbare en meetbare resultaten moet genereren, maar dat verwondering, authenticiteit en schoonheid volstaan. Daarin moeten zij natuurlijk ondersteund worden door collega's, directies en inspecteurs die vanuit vertrouwen geloven in de kracht van deze visie en die willen investeren in een onderwijs dat ruimte en tijd biedt aan kinderen om in de wereld te komen. Dit wordt bevestigd door Geert Kelchtermans, pedagoog en onderzoeker aan de KU Leuven en gespecialiseerd in de lerarenopleiding en de professionele ontwikkeling van leraren. In zijn 'Reflecties over de moderne professionaliteit van leerkrachten', notities in opdracht van de Nederlandse onderwijsraad, lezen we:

"Wanneer we de professionaliteit van leraren niet louter zien in het uitvoeren van beslissingen die door anderen genomen worden, maar als een relationele praktijk die voortvloeit uit expertise, moreel engagement, emotionele betrokkenheid en politieke actie, wordt duidelijk dat oordelen – of preciezer – de moed én de kunde om te oordelen tot de kern behoort van die professionaliteit." (Kelchtermans, 2012)

Meteen klinkt ook hier weer de stem van Biesta in 'Het prachtige risico van onderwijs':

"En dit is ten slotte de reden waarom ik heb betoogd dat onderwijs geen kwestie is van het volgen van recepten, maar uiteindelijk leraren verlangt die in staat zijn om wijze onderwijspedagogische oordelen te vellen over wat wenselijk is in het onderwijs. Er is natuurlijk in alle gevallen een risico." (Biesta, 2015)

Als leerkrachten deze uitdaging durven aangaan, geïnspireerd door het voorbeeld vanuit de inzet van digitale middelen in kunsteducatie in dit onderzoek, komt de noodzakelijke onderwijsvernieuwing in zicht... **uit de kunst!**

<http://onderwijsvernieuwinguitdekunst.weebly.com/>

Jan Schoolmeesters is lector aan de lerarenopleiding lager onderwijs van UC Leuven-Limburg. Om verbreding en verdieping te vinden, ging hij op zijn 52ste opnieuw studeren. In juli studeert hij af als Master in de Kunsteducatie.

<http://janschoolmeesters.weebly.com/>

Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Uitgeverij Phronese.

Biesta, G. (2016, maart 23). De samenhang tussen kunst en pedagogiek in het primair onderwijs.

Beunen, S., Siongers, J., & Lievens, J. (2016). *Cultuur leren smaken - Een onderzoek bij Vlaamse jongeren naar cultuurparticipatie en cultuureducatie*. Brussel: Steunpunt cultuur en universiteit Gent. Opgehaald van Steunpunt cultuur publicaties 2016.

Fullan, M. (2013). *Stratosphere Integrating Technology, Pedagogy and Change Knowledge*. Toronto: Pearson Canada Inc.

Kelchtermans, G. (2012). *De leraar als oneigentijdse professional - Reflecties over de "moderne professionaliteit" van leerkrachten*. Leuven: KU Leuven Centrum voor onderwijsbeleid, - vernieuwing en lerarenopleiding.

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Onderwijsinspectie. (2017). *Onderwijsspiegel 2017*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming Afdeling Communicatie.